

הרב שילה רפאל

האיסור ההלכתי של גילוי סודות רפואיים אינו אופייני להלכות רפואה בלבד. איסור זה נאמר כלפי מגלה סוד כל שהוא ומקורו בפסוק: „לא תלך רכיל בעמיד” (ויקרא יט, טז). וברמב”ם הלכות דעות מבואר: „המרגל בחברו עובר בלא תעשה שנאמר לא תלך רכיל בעמיד ואע”פ שאין לוקין על לאו זה, עוון גדול הוא וגורם להרוג נפשות רבות מישראל, לכך נסמך לו לא תעמוד על דם רעך, צא ולמד מה ארע לדואג האדומי. איזהו רכיל זה שטוען דברים והולך מזה לזה ואומר כך אמר פלוני, כך וכך שמעתי על פלוני, אע”פ שהוא אמת הרי זה מחריב את העולם וכו” (פ”ז, א—ב). איסור זה של רכילות נאמר גם לגבי דיין המיקל, שחבריו רבו עליו ונפסק הדין לחומרא, שאין לו לספר שהוא בעצם היקל בדבר. כך כתוב במשנה בסנהדרין: „...ומנין לכשיצא לא יאמר אני מזכה וחבירי מחייבים, אבל מה אעשה שחבירי רבו עלי על זה נאמר לא תלך רכיל בעמיד ואומר הולך רכיל מגלה סוד” (כט, א). וכך נפסק להלכה בשו”ע חו”מ, הל’ דיינים יט, א. בהלכה זו כלול גם שאין לרופא לחשוף בפני הזולת מצבו הרפואי של חולה, ללא הסכמתו.

אולם נשאלת השאלה האם אין חריגים בנידון המאפשרים או מחייבים גילוי סודות רפואיים במקרים מסויימים. לדוגמא: אדם האוחז בהגה הנוהג במכוניתו לעיתים מזומנות, ונתערער מצב בריאותו פיזית או נפשית, עד שנהיגתו מסוכנת, האם רשאי הרופא להודיע למשרד הרישוי מצב בריאותו העכשווי? התשובה לשאלה זו ברורה: לא רק שאותו רופא רשאי לספר על מצב בריאותו של החולה, אלא שחייב הוא לעשות כן. הרמב”ם קובע מפורשות בהלכות רוצח: „...הרודף אחר חבירו להרגו אפילו היה הרודף קטן הרי כל ישראל מצווין להציל הנרדף מיד הרודף ואפילו בנפשו של רודף” (פ”א, ו). וכן: „אף זו מצות לא תעשה שלא לחוס על נפש הרודף, לפיכך הורו החכמים שהעוברה שהיא מקשה לילד מותר לחתוך העובר במיעיה בין בסם בין ביד מפני שהוא כרודף אחריה להרגה” (שם, ט). דינו של האסור בנהיגה כדין רודף והריהו מסכן את שלום הציבור ומצוה לעשות הכל כדי למנעו מכך. והגר”א (שו”ע חו”מ תכה, סק”י) הביא ראיה מפורשת שגם מי שאינו מתכוין לרדוף ולסכן תוך רוע לב — ג”כ נחשב לרודף. במסכת בבא קמא מסופר: „ההוא גברא דאקדים ואסיק חמרא למברא קמי דסליקו אינשי במברא, בעי לאטבועי, אתא ההוא גברא מלח ליה לחמרא דההוא גברא ושדייה לנהרא וטבע, אתא לקמיה דרבה פטריה, אמר ליה אביי והא מציל עצמו בממון חבירו הוא, א”ל האי מעיקרא רודף הוא” וכו’ (ק”ז, ב). הרי שלמרות שבעל החמור לא התכוין

מתוך דברים שנאמרו ב”במה” הרביעית לרפואה והלכה, מטעם מכון שלזינגר, שהתקיימה בבית הרופא בירושלים, ביום ד’ ניסן, תשל”ח (11.4.78).

כלל לסכן שלום נוסעי הספינה, מ"מ נחשב הוא לרודף כיון שהמציאות היתה שהסתכנו. לדעתי אפשר להוכיח זאת מעצם ההלכה של עובר במעי אמו הנחשב כרודף אע"פ שברור שלא נתכוין לכך. ומצינו גם ברמ"א הלכה מפורשת בנידון: "... מי שמסכן רבים כגון שעוסק בזיופים במקום שהמלכויות מקפידות דינו כרודף ומותר למסרו למלכות" (שם א). דרך אגב: דברים אלו של הרמ"א שימשו לו לגאון רבי מאיר שמחה הכהן ז"ל מדוינסק בעל ה"אור שמח" להסביר הלכה אחרת ברמב"ם. בהלכות יסודי התורה פוסק הרמב"ם: "... וכן אם אמרו להם עובדי כוכבים תנו לנו אחד מכם ונהרגנו ואם לאו נהרוג כולכם, יהרגו כולם ואל ימסרו להם נפש אחת מישראל, ואם יחדוהו להם ואמרו תנו לנו פלוני או נהרוג את כולכם, אם היה מחוייב מיתה כשבע בן בכרי יתנו אותו להם ואין מורין להם כן לכתחילה ואם אינו חייב מיתה יהרגו כולם ואל ימסרו להם נפש אחת מישראל" (פ"ה, ה). ותמה האו"ש מפסוק מפורש בשופטים: "וירדו שלשת אלפים איש מיהודה... ויאמרו לשמשון הלא ידעת כי משלים בנו פלישתים ומה זאת עשית לנו... ויאמרו לו לאסרך ירדנו לתתך ביד פלישתים... ויאמרו לו לאמר לא כי אסר נאסרך ונתנוך בידם וגו'" (טו, יא—יג). והרי שמשון לא הי' מחוייב מיתה כשבע בן בכרי וכיצד רצו אנשי יהודה להסגירו לידי פלישתים? מיישב רמ"ש שמשון סיכן במעשיו את הרבים ודינו מפורש ברמ"א שמותר למסרו למלכות.

בדורנו גוברת והולכת התעניינות הציבור במצב בריאותם של אנשי ציבור שסמכותם ראשונה במעלה. לעיתים נוצר לחץ על רופאים או מוסדות רפואיים למסור לציבור מידע מדויק על אישיות זו או אחרת. מהי דעת ההלכה בנידון? הייתי אומר, שאנשים אשר הכרעות גורליות מסורות בידם מסוגם של ראש הממשלה, שר הבטחון, הרמטכ"ל וכד' הרי הסובבים אותם ומביאים בפניהם שאלות קשות להכרעה — עליהם בודאי לדעת נאמנה, דרך קבע, מצב בריאותם והאם כושר שיפוטם לא נפגם. אולם הציבור הרחב — במדינה כשלנו שאינו בוחר ישירות בראש הממשלה, שר הבטחון וכד' ואינו מביא לשיקול דעתם בעיות יסוד — לגביו אין זו אלא סקרנות גרידא ואין על הרופאים לחשוף בפניו סודות רפואיים גם של אישים רמי מעלה. קיים כאן שוב העקרון של: "הולך רכיל מגלה סוד".

אמנם מצינו לעיתים שמותר ואף חובה לספר על מצב בריאותו של הזולת. דוקא המורה הגדול בהלכות לשון הרע מרן החפץ חיים ז"ל פתח לנו שערי היתר בדבר. בספרו "חפץ חיים" (הל' איסורי רכילות, כלל ט, עמ' 152) הוא מתיר לחשוף סודותיו הרפואיים של פלוני, בפני פלונית המתעניינת בו לצרכי נישואין (וכן להיפך). אלא שמספר הגבלות בכך: א. כשהמדובר הוא במחלה ממשית ולא בחולשה בעלמא. ב. מותר לספר פרטי המחלה כפי שהיא ללא הגזמות יתירות. ג. על המספר לכוין שיהיו הדברים לתועלת הצד המעוניין, לא משנאתו את הצד השני. ד. כשיש רגלים לדבר שדבריו יתקבלו, לא באופן שברור לו שהדבר כבר הוחלט וסיפורו לא יעלה ולא יוריד. באופן כזה הרי זו סתם רכילות. ה. אין צורך בשני עדים לכך ואף אם הוא עד אחד מותר לו

לספר. ו. על המספר לדעת הפרטים מתוך ידיעה עצמית הגהירה לו ולא ע"י שמיעה מאחרים. ויש להוסיף: תנאי ברור הוא שהמחלה שמדווח עליה קיימת בהווה ואינה נחלת העבר בלבד.

בשאלה זו של חשיפת סודות רפואיים עוסק גם הגרמ"י ברייש ז"ל בספרו „חלקת יעקב“ (ח"ג, קלו). רופא חרדי ביקש לדעת האם הוא מחוייב למסור מידע למשפחת כלה המאורסת לבחור החולה במחלה ממארת, אשר לדעת רופאים לא יחיה יותר מאשר שנה — שנתיים. לדעתו לא רק שאין איסור על הרופא לספר על המחלה אלא שהוא מחוייב לעשות כן. הרמב"ם בהלכות רוצח קובע מפורשות: „כל היכול להציל ולא הציל עובר על לא תעמוד על דם רעך. וכן הרואה את חברו טובע בים או ליסטים באים עליו או חיה רעה באה עליו ויכול להציל הוא עצמו, או ששכר אחרים להצילו ולא הציל, או ששמע עובדי כוכבים או מוסרים מחשבים עליו רעה או טומנין לו פח ולא גלה אוזן חברו והודיעו וכו' וכל כיוצא בדברים אלו, העושה אותם עובר על לא תעמוד על דם רעך“ (פ"א, יד). לדעת ה„חלקת יעקב“ במילים שהוסיף הרמב"ם: „וכל כיוצא בדברים אלו“, כלולה האזהרה לרופא שבמקרים מסוג זה חייב הוא לגלות את הידוע לו ולהציל את הזולת מאסון.

האיסור בדבר גילוי סוד בכלל וסוד רפואי בפרט שמקורו בפסוק „לא תלך רכיל בעמך“, לא נאמר במקרה שבית הדין נזקק לעדותו של היודע בדבר. במקרה כזה לא רק שאין איסור לספר אלא: „אם לא יגיד ונשא עונו“ (ויקרא ה, א). ונפסק להלכה בשו"ע: „כל מי שיודע עדות לחבירו וראוי להעידו ויש לחבירו תועלת בעדותו חייב להעיד אם יתבענו שיעיד לו בין שיש עד אחד עמו בין שהוא לבדו“ (ח"מ כת, א). נתלבטו הפוסקים בנידון שאחד נשבע שלא לספר סודו של חברו האם ביה"ד יכול לכפות עליו? ולעניננו: שבועת הרופאים (שבועת היפוקראטס) שכל רופא חייב בה עם סיימו את חוק לימודיו האם אוסרת עליו לגלות סודות רפואיים לצורך עדות? אמנם בנוסח שבועת הרופאים לא מוזכרות המילים אני נשבע (ראה: יעקובוביץ, הרפואה והיהדות, עמ' 258), אבל אין זה גרוע יותר מקבלה בעלמא שלא לספר. הסמ"ע (ח"מ, כח סק"א) מביא בשם מהר"י ווייל שאם עד הבטיח לחבירו שלא לגלות סודו — יתיר לו חברו להעיד על כך בבי"ד. על הלכה זו תמה הט"ז שם והוכיח מדברי המהרי"ק (הובאו ברמ"א, יור"ד רכת, לג) שכתב: „ואפי' נשבע על איזה דבר שלא לגלותו ואח"כ נתנו עליו חרם חייב להגיד“, משמע שאין זקוקים לשום התרה. הט"ז עצמו הכריע להלכה (שם, סקמ"ב) שאם אין תובעים ממנו להעיד — זקוק להתרה, אבל אם ביה"ד תובע מהעד להעיד — שבועתו כלל לא חלה. פוסקים אחרים (עיי' תומים ח"מ כת, סק"א) מחלקים בין עד אחד לשנים. בשנים — שעדותם עדות מהתורה לכל דבר — לא חלה שבועתם מכח „אם לא יגיד ונשא עונו“. בעד אחד — חלה שבועתו. בכולל — חלה השבועה גם בשנים. אולם במקרה שלא היתה שבועה רק הבטחה — מחייבים את האדם שהובטח לו, שיתיר לעד לגלות, ובאם הריחו מסרב ביה"ד יכול לחייב את העד להעיד. גמצינו למדים, ששבועת הרופאים, שרק קבלה היא

ולא שבועה — יכול בית הדין לכפות עליהם למסור עדות. בשו"ת „ציץ אליעזר“ (חי"ג, פא) מוסיף שרופא דתי שעה שאמר את נוסח שבועת הרופאים ודאי לא כיון לכלול בזה העלמת מידע מבית דין, שעבירה היא בידו.

שאלה מעניינת בדין זה של חשיפת סודות רפואיים הובאה בפני בית הדין הגדול בירושלים. בפסקי דין של בתי הדין הרבניים בישראל (כרך ט, עמ' 331) אנו קוראים את העובדות הבאות: בעל הגיש תביעה נגד אשתו אשר זה זמן ממושך אינה ממלאת חובותיה כלפיו, אינה מתפקדת בנידול עבודות הבית והיא מסתגרת בעצמה. לדבריו מצבה הנפשי של האשה מעורער ובמשך תקופת נישואיהם חלתה במחלות נפש כמה פעמים ונזקקה לטיפול פסיכיאטרי. לכן מבקש הבעל לחייב את אשתו לקבל טיפול רפואי ובמקרה של סירוב להכריז עליה כמורדת. לעומת זאת טענה האשה שרק פעם אחת נכנסה לדיכאון ממשי כתוצאה מהריונה. בפעמים אחרות נזקקה רק לתרופות הרגעה ולטיפולים קלים. כיום היא בריאה לחלוטין, וממשיכה לעסוק בהוראה. סיבת אי תפקודה בבית כלפי בעלה היא משום שיש רגלים לדבר שנתן עיניו באחרת ולכן ניתקה עמו כל קשר. בית הדין החיפאי ביקש מהבעל להמציא הוכחות על מחלת אשתו וכשביקש הבעל להזמין את הרופא שטיפל בה אסרה האשה עליו לגלות את סודותיה הרפואיים, והרופא סירב להעיד. בעקבות זה פסק בית הדין, כי לא נתערערה חזקת בריאותה של האשה ועתירתו של הבעל נדחת עד להבאת הוכחות על מצבה. על זה הגיש האחרון ערעור לבית"ד הגדול. בפסק דינו קובע בית הדין פה אחד כי יש לחייב את הרופא לגלות את פרטי מחלתה של האשה. הוכחה לכך מדברי הרמב"ם בהל' טוען ונטען: „האומר לחבירו שטר שיש לי בידך זכות יש לי בו וזה אומר איני מוצא שטרי או איני יודע אם יש לך בו ראייה או לא כופין אותו להוציאו“ (פ"ה, ז). ואף לדעת השו"ע (חו"מ טז, ד) החולק ומסתמך על ראשונים אחרים, שאין חייב להוציאו, כתבו הסמ"ע (שם סק"ז) וה"פתי תשובה" (שם סק"ב) שכל האמור אינו אלא לאדם אחר, אבל האומר כן לנתבע שלו הריהו חייב להוציא כל הזכויות שבידו. בעל התובע מאשתו לגלות לו סודותיה הרפואיים כדי להצריכה טיפול מסויים אינו גרוע מתובע האומר לנתבע הראה לי זכויותי. אלא שביה"ד קבע שעדותו של הרופא תינתן רק בפניו ותהיה חסויה בפני זרים.

לסיום יש להוסיף שהלכה זו של „הולך רכיל מגלה סוד“ הכוללת את סודיות הרפואה, אינה אמורה רק לגבי זרים, אלא גם כלפי החולה עצמו. חולה במחלה מסוכנת שאינו יודע על מצבו אין כל ספק שאין לרופא להעמידו על כך. מצינו כמה פעמים בחז"ל שתיקנו תקנות שלא לצער את החולה: „חולה שמת לו מת אין מודיעין אותו שמת שמא תטרף דעתו עליו ואין מקרעין בפניו ומשתקין את הנשים מפניו“ (מו"ק כו, ב), וכן: „דברי שכיב מרע ככתובין וכמסורין דמו“ (ב"ב קנא, א) ועוד. ק"ו למסירת מידע על מצבו הוא, שתצערנו ביזתר. מאמר מפורט בנידון כתב הרב ש. אבינר ב„אסיא“ שבט תשל"ח (כרך ה, חוברת ג). יהי רצון שיקויים בנו הפסוק: „והסירותי מחלה מקרבך“ ולא נעמוד בפני בעיה זו של גילוי סודות רפואיים לא לאחרים ולא לחולה עצמו.